

Kansallisen identiteetin rakentaminen julkisessa EU-keskustelussa

Sigrid Kaasik-Krogerus

Väitöskirjani ”*Normative Stories of the Formative Moment. Construction of Estonian National Identity in Postimees during the EU Accession Process*” tarkastelee virolaisen identiteetin rakentamista *Postimees*-lehdessä suhteessa Euroopan unioniin Viron liittymisneuvottelujen ja kansanäänestyksen aikana. Lähestyn kyseistä ajanjaksoa luovana hetkenä, jolloin unionista tuli virolaisen identiteetin näkökulmasta uusi virallinen toinen. Analysoin median roolia kansallisen yhteisön rakentajana, ja kansallisen identiteetin, eli sitä yhteisöä koskevan tarinan kertojana.

Molemmat näkökulmat korostavat identiteetin prosessimaisuutta – media-analyysi osoittaa, ettei identiteetti ei ole pysyvä, staattinen eikä muuttumaton. Lektiossani keskityn kysymyseen, miksi on hyödyllistä tutkia identiteettiä

prosessina. Sen lisäksi kiinnitän huomiota, mitä tämä väitöskirja kertoo julkisen keskustelun luonteesta yleisemmin.

Miksi on tärkeää tutkia identiteettiä prosessina?

Ensiksi, se auttaa näkemään, mitä tapahtuu mikrotasolla, katonnarratiivien alapuolella. Prosessi auttaa myös ymmärtämään identiteetin ristiriitaisuutta.

Vaikka kantavana argumenttina Viron EU-jäsenyyden puolesta käytettiin eurooppalaista kieli-, kulttuuri-, ja uskonnollista taustaa, mediakeskustelussa nousivat esiin poliittiset, taloudelliset ja yhteiskunnalliset kysymykset. Niiden perusteella osoitettiin, ettei Viro ole vielä eurooppalainen vaan sen pitää tulla eurooppalaiseksi. Liittymisneuvottelujen aikaiset diskurssit mediassa olivat avoimen normatiivisia sen suhteen, mitä Viron ja sen kansalaisten pitää tehdä, millaisia olla ja millaiseksi kehittyä.

Tutkimalla prosessia huomaamme, ettei eurooppalaisuuskaan ei ole valmis käsite vaan se määritellään mediassa päivittäin, implisiittisesti tai eksplisiittisesti. Mitä eurooppalaisuus tarkoittaa – varakkuutta, turvallisia leikkipuistoja, kuopattomia maanteitä, tekopyhyyttä ihmisoikeuskysymyksissä vai sinisilmäisyyttä Venäjän suhteen? Nämä kaikki määritelmät ovat peräisin analysoimistani lehtiartikkeleista. Samalla ne osoittavat, miten eurooppalaisuus käsitteenä tai Viron eurooppalaisuus eivät ole staattisia vaan

prosessinomaisia, joskin usein huomaamattomalla ja ristiriitaisella tavalla.

Hyvän esimerkin voi löytää Viron jäsenyysneuvottelujen alkuajoilta, kun kuolemantuomion poistaminen Viron lainsäädännöstä nousi laajentumisen yhteydessä ajankohtaiseksi. Neljän kuukauden aikana *Postimees* julkaisi aiheesta kolme hyvin erilaista pääkirjoitusta. Ensimmäisessä lehti toivoi poliittiselta eliitiltä malttia kertomalla, että perustelut, ikään kuin kuolemantuomiosta pitäisi luopua EU:n sanelujen takia, ovat kaukaa haettuja ja korostamalla, kuinka tärkeitä olisi ennen sellaisen ratkaisun tekemistä tutkia perusteellisesti myös kansan mielipidettä.

Seuraavassa aihetta käsittelevässä kirjoituksessa lehti pahoitteli tilannetta toteamalla, ettei Virolla oikein ole vaihtoehtoja: kun kerran haluamme liittyä EU:hun ja sitä tietysti haluamme, kuolemantuomiosta pitää luopua, sillä EU ei sitä hyväksy.

Kolmannessa kirjoituksessa lehti totesi, ettei sivistynyt Eurooppa hyväksy kuolemantuomiota ja iloitsi, että myös Viron poliittinen eliitti yltää samaan sivistystasoon. Samalla lehti toivoi, että ehkä myös ”massat, joista pitäisi jossain vaiheessa tulla Euroopan kansalaisia”, joskus vielä ymmärtävät asianlaidan.

Neljän kuukauden aikana kansalaisista, joiden mielipidettä pitää kuunnella, oli tullut epäsiivistynyttä ja ymmärtämätöntä massaa. Poliitikot taas, jotka yrittivät alussa epäsiivisti mielistellä EU:ta, ylsivät lopulta eurooppalaiseen sivistystasoon.

Toiseksi, prosessin tutkimisen kautta huomaamme, että halu nähdä yhteiskunta, kulttuuri ja identiteetti staattisina kokonaisuuksina, perustuu ennen kaikkea ihmisten turvallisuushakuisuuteen, eikä niinkään ympäröivään sosiaaliseen todellisuuteen.

Kuka Suomessa, Virossa tai jossain muualla maailmassa olisi uskonut vuonna 1988, että kymmenen vuotta myöhemmin Viro aloittaa EU:n kanssa jäsenyysneuvottelunsa? Toki, Viron tapauksessa viron kieltä pidettiin ja pidetään edelleen identiteetin perustana, mutta siitä

huolimatta virolainen identiteetti tuskin on sama kuin kaksikymmentä vuotta sitten.

Vuonna 1997 kun EU teki päätöksen, että Viro on yksi niistä viidestä itäisen ja Keski-Euroopan maasta, joiden kanssa aloitetaan ensimmäisten joukossa jäsenyysneuvottelut, *Postimees*-lehti käsitteli Viroa, toisin kuin Latviaa tai Liettuaa, jo osana EU:ta. Vaikka kyseessä oli vain päätös aloittaa neuvottelut ilman mitään takuuta siitä, milloin ne tulisivat päättymään, lehti kertoi, miten *meidät* on jo käytännössä hyväksytty osaksi Euroopan unionia, jossa voimme sitten täysjäsenenä puhua myös Latvian ja Liettuan puolesta – jotka, ehkä, joskus kaukaisessa tulevaisuudessa, kunhan ovat tarpeeksi kehittyneet, myös pääsevät unionin jäseniksi.

Koko neuvotteluprosessin ajan EU- ja NATO-jäsenyys olivat Viron tärkeimmät ulkopoliittiset prioriteetit, ja myös *Postimees* käsitteli EU-jäsenyyttä pitkälti saman kaavan mukaan – se oli yhden aikakauden, luovan hetken, loppu, jolloin, kuten yhdessä artikkelissa kirjoitettiin, aurinko nousee lännestä. Tämä poikkeuksellinen luontoilmiö tarkoitti, ettei Viro ollut enää ollut entinen neuvostotasavalta eikä pieni jälkisosialistinen maa vaan yksi EU:n jäsenvaltioista. Jäsenyys sinetöi samalla Viron eurooppalaisuuden. Varsinkin kun EU-jäsenyys on valtion virallinen asema, ”pieni jälkisosialistinen maa” taas on tulkinta mahdollisesta asemasta. Mutta loppuiko aikakausi?

Vuoden 2008 elokuussa Georgiassa käytiin vajaan viikon mittainen sota, vuonna 2014 alkoivat taistelut Ukrainassa. Kuka olisi uskonut pari kuukautta aiemmin, että Ukrainassa syntyy sota? Sekä Ukraina että Georgia ovat entisiä neuvostotasavaltoja. Molempien tapahtumien kohdalla nykyisen EU-jäsenen Viron, kuten monen muun maan huomio on kohdistunut ennen kaikkea Venäjän rooliin ja toimintaan konfliktien yhteydessä. Virallisella tasolla, osana käytännön geopolitiikkaa, EU:n jäsenvaltio Viro toimii yhdessä muun unionin kanssa ja etsii ratkaisuja tilanteeseen. Epävirallisesti, esimerkiksi mediassa osana populaaria geopolitiikkaa, Ukrainan tapahtumat ovat kuitenkin

herättäneet Virossa toisenlaisia tunteita ja ajatuksia – pelkoa siitä, löytyykö kriisille ratkaisu, tarjoavathan EU- ja NATO-jäsenyys tarpeen vaatiessa Virolle turvaa ja mitä jos... Ironista kyllä, samaistuminen Ukrainan tilanteeseen epävirallisella tasolla tarkoittaa yhtä mahdollista luovaa hetkeä, ei toivottua, mutta silti todellista. Reaktiona Venäjän toimintaan Viro asemoidaan kymmenen EU-jäsenyysvuoden jälkeen julkisessa keskustelussa vastahakoisesti yhdeksi entisistä neuvostotasavalloista.

Kolmanneksi, tutkimalla identiteettiä prosessina, näkyviin tulee myös toimijoiden merkitys – ne, jotka kertovat, joista kerrotaan tai joihin vedotaan.

Neljän vuoden ajalta väitöskirjaa varten kerätystä aineistosta nousi neljä kirjoittajakategoriaa – *Postimees*-lehden toimittajat, poliittinen ja kulttuurieliitti sekä kansalaiset, jotka julkaisivat mielipiteensä yleisöosastolla. Kehityssuunta oli vastakkainen – poliittisten päättäjien kirjoitukset vähenivät kansanäänestystä kohti kun taas kulttuurieliitti ja kansalaiset nostivat lehdessä profiiliaan. Soveltaen Benedict Andersonin ideaa kansakunnista kuviteltuina yhteisöinä voi sanoa, että lehdessä kuviteltiin uusi – toki väliaikainen yhteisö – Viro EU:n ehdokasmaana. Sen lanseerasi kapea joukko toimittajia ja poliittisia päätöksentekijöitä liittymisneuvottelujen yhteydessä. Liittymisprosessin edettyä Viro ehdokasmaana tuli yhteiskunnassa laajemmin tutuksi ja sai tunnustusta – vaikka ei välttämättä kannatusta – muilta tahoilta, kuten kansalaisilta. Tämä tutkimus dokumentoi myös prosessin loppuhuipentuman – sitovan kansanäänestyksen. Kyllä-päätös unioniin liittymisen puolesta lakkautti samalla ehdokasvaltion ja näytti tietä uudelle yhteisölle – EU-jäsenmaalle Virolle.

Ne, joista lehdessä kerrotaan ja joihin toisinaan myös vedotaan, ovat ennen kaikkea vastuussa negatiivisista ilmiöistä ja kehityskuluista. Kun kehitykseen ollaan tyytyväisiä, puhutaan Virossa, virolaisista ja viron kansalaisista – kaikki nämä määritelmät vahvistavat yhteenkuuluvuutta ja tekevät näkymättömäksi yhteiskunnan sisäiset jakolinjat. Kun taas huo-

mio kohdistuu siihen, mitä asioita Virossa pitäisi muuttaa, kerrotaan usein myös se, kuka on vastuussa nykytilanteesta: ne voivat olla poliitikot, kansalaiset tai EU-jäsenyyttä vastustavat tahot. Lehdessä ei välttämättä eroteltu, keistä nämä tahot koostuivat, mutta mikäli näin tehtiin, siihen luokiteltiin yleensä juuri kansalaisia ja poliittisia päätöksentekijöitä.

Toisaalta, ihmisiin vedottiin myös ristiriitaisilla vaatimuksilla, eritoten tietoisuuden ja rationaalisuuden saralta. Erityisesti ennen kansanäänestystä lehti korosti, että ihmisten pitäisi olla EU:sta informoituja ja ymmärtää asiat tietyllä tavalla eli oikein. Samalla liian vähäistä tietoisuutta pidettiin ongelmallisena ja liiallista, kriittisyyteen johtavaa tietoisuutta turhana. Ideaalina oli sopivasti tietoinen kansalainen, joka äänestää EU:n puolesta, koska tietoisuutensa ansiosta hän ymmärtää, että se on paras ratkaisu.

Rationaalisuutta, kuten myös realismia, pidettiin hyveenä, ja sekä kansalaiset että poliitikot saivat kehuja rationaalisen toiminnan johdosta. Osittain myös EU-kriittisyyttä pidettiin esimerkkinä rationaalisuudesta, joka osoittaa harkitsevaa suhtautumista. Emotionaalisuus rationaalisuuden vastakohtana herätti paheksuntaa – sekä EU:n puolesta että vastaan olevien kohdalla. Toiset olivat liian innokkaita, toiset taas toimivat halujen tai kiukun vallassa. Samalla emotionaalisuus osana rationaalista kokonaisuutta oli hyväksyttävää – tiettyinä hetkinä kuuluu tuulettaa, juhlistaa tai surra – mutta tämä kaikki hallitusti osana suurempaa rationaalista kokonaisuutta. Juhlien jälkeen odottaa paluu arkeen.

Vaikka Viron jäsenneuvotteluista ja kansanäänestyksestä on kulunut jo yli kymmenen vuotta, tämän tutkimuksen arvo ei ole pelkästään historiallinen. EU kokonaisuutena keskellä mitä luovinta hetkeä – hetkeä, jolloin vanhat identiteettitarinat kyseenalaistetaan ja uusille etsitään tunnustusta. Esimerkiksi Viron presidentti Toomas Hendrik Ilves rinnasti Euroopan parlamentille pitämässä puheessaan¹ nykyhetken eli hetken, jolloin on ”aika ottaa rohkeita askelia”, muun muassa juuri vuosiin 1991

– Neuvostoliiton hajoamiseen ja 2004 – EU:n laajentumiseen. Myös kyllä-ei-argumentaatioon perustuvan julkisen keskustelun analyysi on mitä ajankohtaisiin myös tänä päivänä.

Mitä voimme tämän tutkimuksen perusteella oppia julkisesta keskustelusta?

Analysoimistani mielipidekirjoituksista suuri osa otti suorasti tai epäsuorasti kantaa EU:n puolesta tai vastaan. Jako voimistui kohti kansanäänestystä – joka on virolaisessa poliittisessa kulttuurissa harvinainen käytäntö. Edellisen kerran kansanäänestys järjestettiin Virossa vuosi uudelleenitsenäistymisen jälkeen, vuonna 1992, jolloin aiheena oli tasavallan perustuslaki.

Argumentaatio EU:n puolesta tai vastaan on ymmärrettävä, koska kansanäänestys edellytti selkeätä kannanottoa. Samalla se osoitti ongelmansa, koska lehden kautta esitetyt valmiit mielipiteet eivät juuri jättäneet tilaa pohdinnalle.

Kohtuuden nimissä pitää myöntää, että suurilta osin yksittäisiltä toimijoilta isoille yleisölle ilman suoraa palautetta kerrottu sanoma perustuu tiedotusvälineiden ominaispiirteisiin. Kyseessä ei ole vain EU-keskustelua koskeva ilmiö. Sen osoittavat myös eri kielissä käytettävät termit: ”joukkoviestintä” - suomeksi, ”mass media” - englanniksi tai ”massimeedia” - viroksi – kaikkiin liittyy konnotaatio siitä, että tietoa välitetään isolle yleisölle ja median kautta kerrotaan, miten asiat ovat.

Viron EU-jäsenyyssprosessin aikana nettiportaalit olivat jo toiminnassa, mutta sosiaalinen media ei. Kyseessä oli – ja tässä kohta siteeraan taas Viron presidentin Toomas Hendrik Ilveksen Euroopan parlamentille pitämää puhetta ”aikakausi, jolloin ei puhuttu siitä, että Euroopan projekti voi epäonnistua. Silloin ei myöskään ollut vielä älypuhelimia, merkkejä siitä, että Internetiä seurataan eikä Uberia.” Nykyisin julkista keskustelua varten käytössä olevia työkaluja ei vielä ollut eikä aikakausi, jolloin ”kaikki puhuvat/kirjoittavat ja keskustelevat” – ainakin teoriassa – ollut vielä alkanut.

Siitä huolimatta herää kysymys, onko tämä uusi kehitys johtanut julkiseen keskusteluun, joka poikkeaisi aikaisemmasta laadullisesti.

Jos sosiaalinen media olisi ollut olemassa Viron EU-liittymisneuvottelujen aikana, olisiko se muuttanut julkista keskustelua ja miten?

Sisällöllisesti se, että entistä useammalla on mahdollisuus jakaa tietoa ja sanoa mielipiteensä, on kasvattanut tarjoilla olevan informaation määrää, kirjoja ja heikentänyt samalla sen laatua. Tämän perusteella on mahdollista olettaa, että aiheiden kirjo olisi ollut suurempi, tarjoilla olevan tiedon laatu vaihtelevampi ja arjen aiheet olisivat nousseet esiin aiempaa enemmän.

Mutta olisiko itse keskusteluprosessin logiikka muuttunut? Tammikuun lopulla Tampereen yliopistossa järjestetyssä Twitter-seminaarissa kysyttiin, miksi sosiaalisen median yhteydessä edes puhutaan keskustelusta kun tutkimustulokset osoittavat, ettei keskustelun edellytyksenä olevaa halua kuunnella välttämättä löydy. Onko kyseessä pikemmin väittely, jossa ristiriitaiset prosessit esitetään yksiselitteisinä ja yritetään saada kannatusta omalle mielipiteelle – siitä viimeisestä ei muita kuuntelemalla tingitä. Tämän logiikan perusteella ajatusleikki siitä, että jos sosiaalinen media olisi ollut käytettävissä Viron unioniin liittymisen aikana, se ei välttämättä olisi johtanut toisenlaiseen julkiseen keskusteluun. Enemmän kertojia ja vaihtelevampi taso laadun osalta – kyllä, mutta todennäköisesti myös yksisuuntainen tiedottaminen, eikä aikomusta kuunnella tai keskustella. Malli, joka on ainakin osittain ja kenties tiedostamattomasti siirtynyt sosiaalisen median käyttäjille perinteisen joukkoviestinnän käytöstä.

M.A. Sigrid Kaasik-Krogeruksen väitöskirja ”Normative Stories of the Formative Moment. Construction of Estonian National Identity in *Postimees* during the EU Accession Process” tarkastettiin Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa 12. helmikuuta 2016. Vastaväittäjänä toimi professori Inka Salovaara-Moring Odensen Etelä-Tanskan yliopistosta ja kustoksena professori Esa Väliverronen.

Viitteet

- 1 T.H. Ilveksen puhe Euroopan parlamentissa 2. helmikuuta 2016 <https://www.president.ee/et/ametitegevus/koned/11975-2016-02-02-17-58-12/index.html>